

RECENZIE

SKALICA. Ed. Viera Drahošová. Skalica : Mesto Skalica – Záhorské múzeum, 2014. 1229 s. ISBN 9788097179748.

Roku 2014 vyšla monumentálna monografia o meste Skalica, ktorú možno žánrovo zaradiť medzi multidisciplinárne publikácie komplexne mapujúce minulosť určitého mesta alebo regiónu. Chvályhodné je, že sa k ich koncipovaniu pristupuje väčšinou z iniciatívy domácich odborníkov, ktorí si prizývajú k spolupráci kolegov z iných vedeckých inštitúcií. Nezanedbateľný je ich výchovný a osvetový význam v tom najlepšom slova zmysle. V posledných decéniách minulého storočia vzrástol záujem o ich vydávanie, zlepšila sa aj úroveň spracovania i typografického prevedenia. Monografia o Skalici však vyniká nad všetkými predovšetkým svojím rozsahom, ktorý vychádza z nesmierne bohatého materiálu. Skalica je mesto, ktoré má bohatú históriu a aj zachované pramenné materiály. V minulosti žila bohatým kultúrnym aj vedeckým životom, takže pri jej koncipovaní bolo z čoho vychádzať a na čo nadväzovať. Veď práve tu vychádzali zaujímavé práce týkajúce sa samotného mesta alebo celého Záhoria, zo starších napr. v *Sborníku záhorských akademikov so sídlom v Malackách I – II* (Trnava 1932 – 1942). Z pera Jozefa Šáteka je významné dielo *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jezuitizmu* (Trnava, 1946) a *Holíčsko-Šaštínske panstvo* zachované v rukopise. Ešte možno spomenúť *Tristo rokov skalického gymnázia* (Skalica, 1965) od J. Šáteka a kol. V súčasnosti vyšiel siedmy ročník obnoveného titulu *Zborník Záhorského múzea v Skalici* (Skalica, 2014) a XXIV. ročník náučno-popularizačného časopisu venovaného dejinám, tradíciám, prírode a kultúre oblasti Záhorie. Od vydania prvej monografie o Skalici (Bratislava, 1968) prešlo takmer polstoročie a teraz sa dostáva čitateľovi do rúk nové vyzreté spracovanie dosiahnutých i prehodnotených parciálnych výskumov o meste doplnené o najnovšie výsledky.

Predkladaná monografia je koncepčne rozdelená do desiatich kapitol, na ktorých pracovalo súčasne viacero odborníkov. Ich mená uvádzame v plnom znení:

1. *Príroda* (Peter a Mária Barančokovci, Eva Bulánková, Peter Gajdoš, Milada Holecová, Henrik a Eva Kalivodovci, František Petrovič, Jozef Šteffek, Miriam Vlachovičová),
2. *História* (Robert Bača, Peter Brezina, Ján Hunka, Antonín Konečný, Ján Lukačka, Miroslav Mindáš, Jozef Šátek),
3. *Vývoj sídla a pamiatky* (Jozef Blaha, Viera Drahošová, Richard Drška, Martin Hoferka, Štefan Magula, Miroslav Mindáš, Alexander Ruttkay, Renáta Žemberová),
4. *Hospodárske dejiny* (Peter Brezina, Drahomír Čermák, Viera Drahošová, Pavol Chocholáček, Martin Jablonický, Zuzana Juríčková, Antonín Konečný, Miroslav Mindáš, Anna Palkovičová, Antonín Přichystal, Michal Srholec, Eva Svibová, Zora Viestová, Mária Zajíčková),
5. *Duchovný život* (Peter Brezina, Viera Drahošová, Martin Hoferka, Miroslav Mindáš, Vladimír Petrovič, Eva Poláková),
6. *Školstvo* (Peter Brezina),
7. *Obyvateľstvo* (Karol Bielik, Richard Drška, Frederik Federmayer, Antonín Konečný, Ladislav Vrtel),
8. *Tradiície a kultúra* (Alexandra Balgová, Peter Brezina, Ladislav Čavojský, Anton a Pavel Dinkovci, Viera Drahošová, Lubomír Ďurovič, Eva Fordinálová, Agáta Klimeková, Peter Michalovič, Anna Palkovičová, Helena Polakovičová, Michaela Sibylová, František Tomík, Štefan a Mária Zajíčkovci),
9. *Šport* (Viktor Kováč, Miroslav Mindáš),
10. *Osobnosti* (Anna Palkovičová a autori hesiel uvedení „ad hoc“).

S výnimkou kapitoly o prírode a čiastočne o športe sa všetky dotýkajú histórie a príbuzných odvetví. Prvých sedem kapitol a šport sú ďalej spracované chronologicky, kapitola o tradícii a kultúre zase podľa tematiky, takže orientácia v nich je jednoduchá, k čomu napomáha aj menný register.

Prvá písomná zmienka o Skalici pochádza z roku 1217, štatút slobodného kráľovského mesta získala roku 1372 za Ľudovíta I. Veľkého z rodu Anjouovcov. Od tohto sa odvíja jej významné postavenie v celom záhorskom regióne, ktorého rozvoj možno sledovať po každej stránke v priebehu stáročí. Ale jej dejiny sú omnoho staršie. Archeologické bádania poukazujú na staršiu a mladšiu dobu kamennú a na dobu bronzovú. Objavili tu pamiatky i numizmatické nálezy z čias Rímskej ríše a po Slovanoch. Skalica bola významnou strediskovou oblasťou už v čase Veľkej Moravy. Od 13. storočia prináležala do majetku svätajurských a pezinských grófov, potom Matúša Čáka Trenčianskeho a za Žigmunda Luxemburského Ctiborovi zo Ctiboric. V 15. a 16. storočí bola dôležitým hospodárskym i kultúrno-duchovným centrom, čo si udržala pre oblasť Záhoria dodnes. Osobitne prekvitala v 18. a 19. storočí. Ku konsolidácii nepriaznivých pomerov došlo za Mateja Korvína, keď mala vraj 600 domov, čo je omnoho viac, ako mala v tomto čase Bratislava v intraviláne. Po Moháči bola Skalica daná do zálohu na 40 rokov pánom zo Žerotína. Zmietala sa vo víre stavovských povstaní, ale predtým ju v duchovnej oblasti výrazne zasiahli reformačné prúdy. Takto by sa dalo pokračovať cez absolutizmus Leopolda I., baroko, osvietenstvo, jozefínske reformy až po vojnové a povojnové obdobie, resp. po dnešnú dobu. Aký dopad mali veľké dejinné udalosti na každodenný život obyvateľov mesta Skalica, sa dozvedáme zo súvislého výkladu doloženého citátni často v pôvodnom slovenskom jazyku alebo v preklade z latinského jazyka.

Tretia kapitola *Vývoj sídla a pamiatky* charakterizuje vznik stredovekého mestského jadra, kde sa predpokladá na základe archeologického výskumu, že v okolí Rotundy sv. Juraja, na mieste kalvárie bol na prelome 12./13. storočia hrad, resp. fortifikačná pevnosť uvádzaná roku 1398 ako „*castrum Szakolca*“ = „*castellum*“. Vtedy už stáli v Skalici aj obranné múry. Charakter mesta dotvárali meštianske domy i svetské stavby, ktoré často zanikli v dôsledku požiarov a vojnových nepokojov. Jednako sa uchoval napr. Ctiborov špitál z 15. a Stará radnica zo 16. storočia, ale aj Dom kultúry navrhnutý architektom Dušanom Jurkovičom začiatkom 20. storočia. Sakrálne budovy – napr. františkánsky kláštor i s kostolom bol založený v Skalici v druhej polovici 15. storočia a vysvätený roku 1484. Zo 17. storočia je Kostol Najsvätejšej Trojice (milosrdných bratov), v 17. storočí to boli jezuiti, začiatkom 18. storočia karmelitáni, pavlíni a neskôr evanjelici a. v., ktorí tu zanechali svoju pečať. Tieto stavby s prevažne barokovým interiérom a bohatou výzdobou i mnohé menšie, ako sú kaplnky spolu so sochami či náhrobkami, tvoria hodnotné sakrálne pamiatky. V súčasnosti sú všetky zreštaurované.

Nasledujúca kapitola sa venuje hospodárskym dejinám. Skalica, ležiaca pri rieke Morava a na hranici s Českom, bola v stredoveku významným obchodným centrom vzhľadom na výhodnú polohu na križovatke viacerých obchodných ciest. Prvým domácim artiklom bol kameň, ktorý tu ťažili v čase Veľkej Moravy, a bol kľúčovým stavebným materiálom pre hradiská pri Mikulčiciach a pre Pohansko. Ďalej sú spracované všetky remeselnícke cechy, ktoré sa v meste rozvíjali od 15. storočia, ale záznamy sa zachovali až od 16. do 19. storočia. Kapitola pokračuje živnosťníctvom, bankovníctvom, priemyslom a poľnohospodárstvom v 20. storočí, končí poštovníctvom a železničnou dopravou.

Skalica patrila po roku 833 pod správu Moravského kniežatstva – Mikulčické Valy s 12 kostolmi boli blízkym kresťanským centrom a jeho 13. kostolom bola Kaplnka sv. Margity Antiochskej v Kopčanoch. Odborníci však s istotou potvrdzujú ako najstaršiu pamiatku až Rotundu sv. Juraja z 12. storočia, ktorá plnila funkciu kostola. V stredoveku sa v meste prejavovalo bezpečenstvo vplyvu valdenstva a husitov, a tak k lepšej náboženskej ochrane pred herézou prispelo založenie vyššie spomenutých rádov. Pomoháčske obdobie je poznamenané šírením luterskej reformy a ná-

slednej rekatolizácie. Duchovný život je podrobne vykreslený z hľadiska katolíckej cirkvi, ktorá spadala v 16. – 18. storočí pod Šaštínsky archidiakonát, i z hľadiska evanjelickej cirkvi, ktorá zriadila svoj cirkevný zbor až po vydaní *Tolerančného patentu* roku 1781. Židovská náboženská obec tu existovala podľa písomných prameňov v 15. storočí, ale načas im kvôli úžere zakázali vstup do mesta – roku 1549 sa mesto obrátilo s takouto prosbou na kráľa. V 17. storočí sa Židia venovali hlavne obchodu medzi Uhorskom, Moravou a Českom, po druhej svetovej vojne komunita zanikla predovšetkým kvôli holokaustu.

S výsadami slobodného kráľovského mesta roku 1372 sa v Skalici začali zrejme písať aj dejiny školstva, pretože mesto získalo patronát nad obsadzovaním farára i rektora školy. Ale menovite sa spomína až Jakub roku 1542. Na mestskej škole sa učilo po latinsky a pomocný jazyk bol jeden slovanský, hlavne podľa študijných poriadkov, ktoré vypracoval ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Výhodou bolo, že mesto malo tlačiareň od 2. polovice 17. storočia a mohlo si samo tlačiť potrebné učebnice. Evanjelické školstvo sa rozvíjalo od roku 1570 – tieto údaje korešpondujú s rozvojom stredného školstva v rámci celého územia Slovenska. Okrem toho tu fungovali školy Jednoty bratskej a židovskej komunity. Známe štátne gymnázium založili roku 1918 na základe cirkevného jezuitského gymnázia, ktoré fungovalo od roku 1662; vychovalo celé generácie vynikajúcich odborníkov, ktorí sa výborne uplatnili v najrozmanitejších oblastiach. Podobne sa možno vyjadriť o Masarykovom Prvom československom štátnom reálnom gymnáziu.

V kapitole o obyvateľstve sa podrobne popisuje rozvoj mestskej správy podľa zachovaných prameňov od roku 1572, i keď sa dá predpokladať, že sa správa budovala od roku 1372. Tu možno podrobne sledovať úrady mesta a menovite ich funkcionárov, taktiež kráľovských úradníkov a šľachticov v pomoháčskom období. Nasledujú symboly mesta a blok o zdravotnej starostlivosti.

Tradícia a kultúra zahŕňa množstvo ďalších aspektov mimoriadne potrebných pre výskum každodenného života občanov od odevu mešťanov, ľudovoumeleckej tvorby, stravovania a stolovania cez ukážku svadby až podiel hudby v živote občanov či už chrámovej, svetskej, ľudovej, alebo hudobného spolkového života. S tým je spojená aj výroba hudobných nástrojov, tance, folklór. Inou kategóriou je jazyk, ktorý je na pomedzí s Moravou totožný s jazykom moravskej obce Sudoměřice. Nemožno ho však považovať za češtinu, čo dokazuje aj nasledujúci jazykový rozbor s ukážkami gramatiky a jazykových i štylistických prostriedkov. Tento jazyk sa stal základom pre Doležalovu gramatiku *Grammatica Slavico-Bohemica* (Bratislava, 1746), ktorej napísanie inšpiroval Matej Bel. Skalica mala od roku 1659 svoju tlačiareň – spočiatku to bola jezuitská tlačiareň. Avšak najväčšiu slávu a produkciu zaznamenala generácia Škarniclovcov v rokoch 1761 – 1898; prehľad ich tlačí po obsahovej i typografickej stránke ponúkajú ďalšie stránky monografie. Čo možno doplniť a čo je menej známe, je pôvod ich drevorezových štočkov. Podľa výskumu Evy Šefčákovej pochádzajú zo začiatku 16. storočia z Norimbergu, z dielne Albrechta Dürera, Erharda Schöna či kopistu Hansa Sebalda Behama, a ešte v tom istom storočí sa dostali k tlačiarovi Jánovi Günterovi v Prostějove a v Olomouci. V 18. storočí získal tlačiareň František Antonín Hirle a potom jeho zať Jozef Antonín Škarnicl, ktorý prišiel do Skalice a roku 1761 zriadil tlačiareň (*Drevené štočky. Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Bratislava, 1998). Z umeleckých odvetví malo divadelníctvo, kino a výtvarné umenie najväčší podiel na vyššej úrovni života obyvateľov. Na tomto mieste treba vyzdvihnúť významné kultúrne zázemie a národné povedomie, ktoré na prelome 19. a 20. storočia pretrvávalo v Skalici, za čo si vyslúžila honosný epiteton „perla Záhoria“.

V poslednej kapitole sa uvádzajú medailónky o najvýznamnejších osobnostiach, ktoré pochádzali zo Skalice, študovali alebo pôsobili v tomto meste od najstarších čias po súčasnosť. A celkom nakoniec je pár výnimočných mien tých, ktorí získali čestné občianstvo Skalice.

Poznatky o dianí na našom území na konci stredoveku a začiatku novoveku sú pomerne obmedzené pre nedostatok alebo nespracovanie archívneho materiálu. Skalica je v tomto ohľade

výnimkou, pretože jej fond je od 16. storočia dobre zachovaný a ani v 50. rokoch 20. storočia sa s ním veľmi nehýbalo; v súčasnosti sa nachádza vo františkánskom kláštore. Z uvedeného hľadiska má monografia veľký význam, pretože tento materiál sa predkladá odbornej verejnosti vo veľkej miere spracovaný. Okrem toho je v nej po prvýkrát zhodnotené aj obdobie od 2. svetovej vojny po súčasnosť. Bohatý odkazový materiál s uvedením príslušného prameňa alebo literatúry dokumentuje jednotlivé texty, ktoré sú prehľadné a pre čitateľa pútavé. Monografia spĺňa kritériá vedeckého diela, ktoré sumarizuje a hodnotí doterajšie práce, a popritom prináša množstvo nových poznatkov i detailných informácií z histórie Skalice. Početné vyobrazenia, kópie listín a listov z archívov, starých a vzácnych rukopisov i tlačí, mapy, prehľadné tabuľky, náčrty, nákresy, ako aj hodnotné fotografie prírody a pamiatkových objektov alebo získané od súkromných osôb na jednej strane, ale tiež kvalitný papier i väzba na strane druhej prispievajú k tomu, že monografia je zároveň reprezentatívnou publikáciou o meste Skalica.

Eva Frimmová

LONDÁKOVÁ, Elena. *SLOVENSKÁ KULTÚRA V ROKOCH 1968 – 1970*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, 303 strán. ISBN 9788022414609.

V súčasnej slovenskej profesionálnej historiografii nie je veľa historikov (možno traja – štyria?), ktorí by sa systematicky a kontinuálne venovali problematike slovenskej kultúry 20. storočia. Jednou z nich je historička Elena Londáková, pre ktorú slovenská kultúra, osobitne jej zástoj v obrodnom procese šesťdesiatych rokov minulého storočia, keď česká i slovenská kultúrna reprezentácia ako celok zohrala kľúčovú historickú úlohu, je životnou témou.

Aj preto v súvislosti s jej poslednou knihou treba len privítať a oceniť, že Elena Londáková vystúpila z tieňa autorskej trojice (Stanislav Sikora – Miroslav Londák – Elena Londáková) slovenského *Predjaria* a ústrednú tému svojho dlhoročného výskumu skompletizovala do samostatnej monografie. Ako v jej úvode píše, „*sústreduje sa na kultúrny vývoj Slovenska v jeho politicko-historických súvislostiach*“ a jej posledná kniha „*je v tomto zmysle istým pokračovaním ‚kultúrnej časti‘ známeho Predjaria*“ (s. 13). Vzhľadom na autorské zázemie českej historiografie v tejto problematike (Alexej Kusák, Jiří Knapík, najmä však Jan Mervart), by sa priam žiadalo povedať, že (na slovenskej strane) bolo už načase. Poznajúc Londákovu autorský profil možno konštatovať, že v nej sumarizovala a zužitkovala svoj dlhoročný výskum a ponúka čitateľovi pozoruhodne široký a nepochybne prínosný záber tematiky, hoci chronologicky ukotvený, podľa názvu knihy „iba“ v troch rokoch: 1968 – 1970. Aj keď zoberieme do úvahy Londákovu tvrdenie, ktoré je nespochybniteľné, že „*v tomto historicky krátkom a prelomovom čase sa toho udialo viac, ako za celé predchádzajúce desaťročia*“ (s. 214), ako aj jej zámer, nadviazať na obdobie „predjaria“, zmapované a spracované v už spomínanej rovnomennej kolektívnej monografii, nazdávam sa, že ide iba o akési umelé (symbolické?) vymedzenie, možno aj trochu nešťastné. Napovedá tomu samotná obsahová štruktúra Londákovy práce, ktorá sa (v prvej kapitole *Východiská demokratizácie a predjaria*) celkom logicky musí pozrieť aj do času „dozadu“ a po hektickej jari a krátkom lete (ukončenom 21. augustom), aj do času „dopredu“, teda aspoň v nevyhnutnej miere musí anticipovať časovú a historickú kontinuitu celej dekády 60. rokov. Túto chronologickú nekonzistentnosť pripomínam iba preto, že autorka vzhľadom na časozberný (v dobrom zmysle slova) a obsahový záber témy ju v názve knihy mohla celkom legitímne ukotviť v celej dekáde šesťdesiatych rokov, minimálne od symbolického roku 1963, vnímaného ako začiatok „slovenské-